

A TARTÓS ETNIKAI JELLEGET ÉS A VÁLTOZÓ NEMZETI KISEBBSÉGI TUDATOT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

MIRNICS KÁROLY

Ahhoz, hogy a fenti téma kutatásunk tárgya lehessen, mindenekelőtt arra van szükség, hogy néhány fogalmat pontosítsunk, egységesen használjunk.

A NEMZETI KISEBBSÉG FOGALMA

Szociológiai gondolatrendszerünkben a nemzeti kisebbség olyan közösség, amely azon az összefüggő területen, ahol él, őshonos, vagy ahol már nagyon régóta megszakítás nélkül él. A nemzeti kisebbség nem jövevények és nem bevándorolt egyének összessége: nem hagyott el más területet. Olyan közösség, amely nem az anyanemzet államának, hanem egy másik nemzet államának a területén él. Ezt az állapotot a nemzeti kisebbség közösségi akarata nem befolyásolhatta a múltban, s nem befolyásolhatja a jelenben sem: kisebbségi állapota teljesen független tőle. (Ez a nemzetközi jogrendszerben is megfogalmazást nyert.)

A nemzeti kisebbségek általában elfogadják ezt az állapotot, ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy a kisebbségi sorshoz való általános viszonyulásban nem történik semmilyen változás. Bár az országhatár és különféle állami követelmények akadályként állnak az anyanemzet és kisebbsége között, a nemzeti kisebbség kisebbségi sorsa kezdetén ugyanúgy viselkedik, mint anyanemzete. A történelmi idő múlásával azonban ebben a viselkedésben változások állnak be, s hatására e viselkedési formák idővel már nem azonosak, hanem csak hasonlóak. Hasonlósági állapot következik be a tárgyi és szellemi kultúrában, az értékítéletben, a viselkedésformákban, a magatartásmintákban, a szimbólumok értelmezésében stb. Ez az állapot már tulajdonképpen maga a kisebbségi sors; sokáig megmarad, és állandósul. Ha azonban a történelmi idő újabb változásokat idéz elő, melyeknek következtében teljesen megszűnik az éltető kapcsolat az anyanemzet és a nemzeti kisebbség között, minden bizonnyal megszűnik a közöttük levő kezdeti teljes azonosság és a későbbi hasonlóság is – megszűnne a nemzeti kisebbség.

Általában állami kényszerrel vagy bizonyos meghatározott céllal beindított, de ettől függetlenül is ható számos más társadalmi folyamat következtében – ilyenek: az adaptációs, az integrációs, az asszimilációs és az akkulturációs tartalmúak – a nemzeti kisebbség jellege megváltozik. E hosszan tartó folyamat végén a nemzeti kisebbség alkalmazkodik

az állami intézményekhez, majd át is veheti az államalkotó nemzet teljes értékrend-szerét.

A fenti folyamat azonban korántsem törvényszerű. Ha ugyanis az átadó és a befogadó között elégtelen vagy nincs meg az egymásba illeszkedés mindig megújuló és kibontakozó lehetősége, ez az állapot nem fog bekövetkezni. Fellép egy másfajta állapot, amely számos tényezőtől függ; ez is a társadalmi konfliktusok tartalmát képezi, vagy belőlük következik. Így például ha a ma is tapasztalható, az anyanemzetet és nemzeti kisebbséget egymástól eltávolítani igyekvő jelenségek tartósakká válnának is a mai jugoszláv társadalomban, a nemzeti kisebbségek mégsem olvadnának be az államalkotó szerb nemzetbe, annak ellenére, hogy a történelmi időben mind jobban eltávolodnak anyanemzetüktől (hiszen az állami akarat mindig ebbe az irányba hat: tilt és taszít). Az államalkotó szerb nemzet a nemzetiségi kisebbségek iránt ma intézményesen kimutatja az elzárkózást, az együttműködési készség hiányát, a régi és új előítéletek tudatos élesztgetését, a kifejezett gyűlöletet és megvetést, az idegenfélelmet és a megkülönböztetés számtalan más formáját – s ez mind olyan tényező, amely megakadályozná vagy hátráltatná a kisebbség kultúrájának feladását és beolvadását. Téves lenne azonban ebből azt a következtetést levonni, hogy e jelenségek kisebbségi közösségmegőrző jellegűek. Azonkívül, hogy állami szinten szinte törvényszerűen elzárják a nemzeti kisebbséget az anyaországtól, a kisebbség felszámolását más formában is szorgalmazzák: a kisebbséget diaszpórába kényszerítik, ritkább esetben megengedik a magába zárkózást és archaizálódást, ami előkészíti a kihalást. Ha az államalkotó nemzet elzárkózik a nemzeti kisebbségtől, mindig elszigeteli őt anyanemzetétől is.

A nemzeti kisebbség fent kifejtett meghatározását szem előtt tartva elmondhatjuk, hogy az a nemzeti kisebbség, amelyet mi itt magyarnak tartunk, ma még valóban magyar nemzeti kisebbségnek tekinthető a következők miatt: 1. A népesség túlnyomó többségének nyelvi gondolkodása és nyelvi logikája magyar; bár a köznyelv, az igényes magyar beszéd és írás rohamosan romlik, és erősen érezhető a szerb nyelv és beszéd hatása, maga a nyelvi gondolkodás és logika továbbra is megmaradt magyarnak. 2. Számos viselkedés- és magatartásforma, szokás, értékítélet, hiedelem és előítélet, szimbólum világosan utal rá, hogy ez a népesség továbbra is elválik környezetétől. 3. Megvan a folyamatos és egészséges közösségi emlékezete. Az intelligencia egészében véve féltve őrzi a tárgyi és szellemi hagyományokat. Az egyszerű nép közösségi emlékezetében továbbra is megtalálható számos sajátos hagyomány sztereotípiája. 4. Ez a népesség továbbra is úgy tudja, hogy ez a magyar kisebbség a magyar népnek és a magyar nemzetnek a része; ragaszkodik az anyaországhoz és az anyanemzethez fűződő kapcsolataihoz, de tudja azt is, hogy nem a magyar állam területéhez tartozik.

NEMZETI KISEBBSÉGI AZONOSSÁGTUDAT

Önazonosság-tudatként is szokták értelmezni. Arról a tudatról van szó, amelyet egy etnikai, egy nemzetiségi közösség vagy egyén alkot önmagáról. Ebben az önmagáról alkotott egyéni vagy közösségi tudatban világossá válik az egyén számára a kisebbségi sors vállalása; a viselkedést és cselekvést meghatározó kisebbségi lehetőségek összessége; a kisebbségi sors emlékezete; a kisebbségi életcéloknak egy meghatározott keretbe való rögzítése stb.

Ha a nemzeti kisebbség fogalmáról szóló fejezetben a felsorolt determinánsok mint teljesen objektív – tehát mennyiségileg és minőségileg lemérhető – jellegzetességek je-

lennek meg, úgy itt, az önazonosság-tudatban ezek a tulajdonságok, sajátosságok adottságok már csak mint szubjektív, egyeseknél nagyon kihangsúlyozott, másoknál viszont alig kitapintható jelenségekként szerepelnek. A nemzeti kisebbségi azonosságtudat mindig két irányban változik: 1. „Itt és most” vállalni a különbözőséget s annak minden vonatkozását másokkal szemben; ezzel együtt küzdeni a megmaradásért, és észrevenni a megmaradás lehetőségeit; a megmaradásban értéket látni a jövőre nézve is; a megmaradást intergenerációs értéként fogni fel; az értékek intergenerációs átmentésének a szüksége és folytonossága (például: magyarnak és magyar kisebbséginek lenni érdemes és a jövőben is érdemes lesz); 2. Mielőbb beolvadni (asszimilálódni) a többségi államalkotó nemzetbe, mert a kisebbség egyszer úgyszólván eltűnik; ha ez így van, akkor érdemes és értelmes egyéni cselekedet az eltűnés siettetése is (esetünkben: a magyar kisebbség egyszer úgyszólván be fog olvadni a szerb nemzetbe, ez elkerülhetetlen; ha ez így lesz, miért ne vállalnánk akár tudatosan is, miért ne siettetnénk ezt a folyamatot mi). Az asszimiláció lehetősége különösen vonzóan tűnik az intergenerációs folyamatban mint felkínált lehetőség a gyermekek számára.

Az optimista és pesszimista gondolkodásnak természetesen ontológiai és gnoszeológiai okai vannak minden embernél; az ember gondolkodhat így is, úgy is. Például: földgolyónk egyszer el fog tűnni, vele együtt egyszer majd eltűnik az emberiség is; egyszer megszakad az egyes ember életfonala – van-e értelme hát az emberiség létének, az egyén életének. De úgy is gondolkodhat: minek siettetni az eltűnést; van-e értelme ezen keseregni; van-e értelme ebből egy életre szóló magatartásmintát alkotni. . .

A többkultúrájúság és az asszimiláció hol szemben állnak egymással, hol egymás mellett jelentkeznek. A kisebbségi ember tudatából nem lehet kiűzni egyiket sem. Az azonosságtudatban állandó nehézséget okoz, hogy felmerülnek a kérdések: el fogunk-e tűnni a változó világban? Érdemes-e, lehet-e megmaradni úgy, hogy vállalom azonosságtudatomat, de annak a változásait is; vállalom a külső tényezők hatását, de ugyanakkor megmaradok lényemben azonosnak? Ezekre a kérdésekre egyes amerikai szociológusok úgy próbálnak feleletet adni, hogy a társadalom etnikai csoportjait uralkodó és alárendelt, többségi és kisebbségi csoportokra osztják, és azt vizsgálják, hogy melyik vesz részt az egymás közötti versengésben, és melyik kerül hatalmi pozícióba. Schermerhan a következőképpen osztályozza az etnikai csoportokat:

uralkodó csoportok			
	nagyságuk	hatalmuk	
A csoport	+	+	többségi csoport
B csoport	-	+	elit
alárendelt csoportok			
C csoport	+	-	nagyszámú egyed
D csoport	-	-	kisebbségi csoport

Forrás: B. R. A. Schermerhan: Introduction, Comparative Ethnic Relations. (A Framework for Theory and Research, New York, 1970.. 13. l.)

E szerint az osztályozás szerint a kisebbségi csoport mindig az alárendelt csoportok kategóriájába tartozik: 1. mert nincs meg a szükséges nagysága; 2. és nincs és nem is lehet elég hatalma az önmegmaradáshoz. Azok az amerikai szociológusok, akik így látják a ki-

sebbségek helyzetét, következtetéseiket általában a bevándorlók etnikai csoportjainak helyzetéből vezetik le, és rájuk vonatkoztatják. Véleményem szerint ebben a minősítő besorolásban nem szükségszerű, hogy a nemzeti kisebbségeknek is ilyen legyen a rangsoruk, és kis létszámuk ellenére is megvan az esélyük a tartós megmaradáshoz, mert jobban részt vehetnek a politikai hatalom gyakorlásában, mint például a bevándorlók vagy a vendégmunkások etnikai, leggyakrabban igen laza vagy nem is létező közössége. E véleményemet alátámasztják más amerikai szociológiai iskolák képviselői is, akik abból indulnak ki: nagyon fontos nem alárendelt és felürendelt viszonyokban szemlélni és kezelni még a bevándorlók és vendégmunkások csoportjainak helyzetét sem. Ezeknek az elméleti szociológiai iskoláknak a képviselői: B. Ralf Bilz (Akulturacija. Antropologija danas, Beograd), Tamatsu Sibutani és Kian M. Kwan (Ethnic Stratification, USA, 1965), B. Nathan Glazer (Ethnic Dilemmas, 1964–1982; Harvard University Press, USA, 1983), Fredrick Barth (Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organisation of Culture Difference, Boston, 1969), Anthony D. Smith (The Ethnic Origins of Nations, USA, 1987), R. Kalna (Ethnicity and Society) és még sokan mások. Ezek az elméleti szociológusok kiemelik, hogy milyen nagy jelentőségű a kisebbségi csoportok minél további megtartása, fennmaradásuk elősegítése. Nézetük szerint e csoportok egyenrangú kezelése nélkül: 1. képtelen fejlődni és változni a modern megapolisztársadalom és kultúrája; 2. nincs állandó megújulás az értékkeremtődési folyamatokban.

Ezt tapasztaljuk mi is. Abban a kölcsönhatásban, amelyben a jugoszláviai magyarok és a velük együtt élő szerbek élnek, továbbra is érzékelhető különbségek vannak a nyelvükben, szokásaikban, néprajzi kincseikben, szóbeli és írásbeli hagyományaikban, vallásukban és hiedelemvilágukban stb. Ugyanakkor elsősorban a kisebbségeknél, de a velük való együttélés hatására a szerbeknél is a lelki sajátosságok és tulajdonságok egyre kevésbé jelennek meg a maguk eredetiségében, mert állandó változásban és kölcsönhatásban vannak, és igen gyakran helyet is cserélnek. A közös élet hatására az együtt élők egyre jobban kötődnek a másik szimbólumához. Az etnográfusok feladata, hogy felfedjék ezeknek a kölcsönhatásoknak a dinamikáját, az átfordéseket stb.

A nemzeti kisebbségek azonosság-tudata nagyon gazdag kommunikációs hálóból bontakozik ki. Ennek az elképzelt sémája a következő:

egyén – csoport – társadalom			
belső kommunikáció	szubjektív szint	objektív szint	= érzelmi-tudati
külső kommunikáció		önazonosítás	azonosítás mások által és felismerés, megkülönböztetés, sajátságos tartalmak
közös tartalom			

Ha az etnikai jelleg viszonylag tartós tulajdonságai és megnyilvánulásai mindenkor jók és felismerhetőek a kisebbségi családban, a kisebbségi társasági életben és a kisebbségi közösség egész tevékenységében, a globális társadalomban a változó etnikai azonosság-tudat mennyiségileg lemérhetővé és minőségileg megállapíthatóvá legbiztosabban azokban az eltérésekben válik, amelyek az elődök, a most élők és az utódok életében keletkeztek. (Például: azonosság-tudatunkban, élményvilágunkban és érzelmeinkben mi nem vagyunk már teljesen azok és olyan magyarok, mint elődeink; már most érzékelhető,

hogy az utódaink is sokban különbözni fognak tőlünk.) Mindezek a változások a szerb–magyar etnikai kölcsönhatás, az egész jugoszláv társadalom külső és belső kommunikációjának következményeként jelentkeznek.

A VÁLTOZÓ AZONOSSÁGTUDATOT BEFOLYÁSOLÓ ÉS MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Az azonosságtudat nem más, mint az etnikai vagy nemzeti kisebbségi csoport közösségi tudata, összetartó szellemi ereje, amely a közösségi élet formáiban jut kifejezésre. Közösségi tudat nem létezik az egyes ember tudata nélkül. A kisebbségi csoporthoz tartozó egyén esetében a nemzeti azonosságtudaton elsősorban az egyénnek azt a tudatosságát és akaratát értjük, amellyel kötődik, ragaszkodik a kisebbségi közösséghez, és vállalja a kisebbségi közösségben való életet; ragaszkodik a kisebbségi közösség múltjához, jelenéhez és jövőjéhez, érzi a tartós összetartozást.

A kisebbségi azonosságtudatot befolyásoló tényezők közül ebben a rövid tanulmányban csak a leglényegesebbeket említjük, és azokat is általánosságban.

A) A POLITIKAI INTÉZMÉNYEK ÉS AZ AZONOSSÁGTUDAT

A politika nem más, mint egy csoport vagy közösség érdekképviseletének a tudatosan és szervezeten kimutatott akarata és ennek szorgalmazása. Az államalkotó (befogadó vagy birtokló) nemzet állama hatalmával és irányításával napra készen és ugyanakkor messzemenően befolyásolja a kisebbségi azonosságtudatot. Az állam elsősorban a kisebbségi tudatnak a politikai vonatkozásait (a politikai tudatot) igyekszik befolyásolni; ha az azonosságtudatnak a politikától távolabb eső részét felügyelet nélkül hagyja, úgy a ráhatást átengedi a többségi nemzet más társadalmi és politikai szervezeteinek, amelyek nem kötődnek szorosan az állami kényszerhez. A kisebbségi politikai tudat az anyanemzettől örökölt (még az anyanemzettel való együttélésben kialakult, de továbbra is élő hagyományú és megtartott), valamint a befogadó (a birtokos) állam hatásától adódó komponensek és ezek erőviszonyainak az összessége. E kétpólusú komponensek egymást ki akarják szorítani vagy legalábbis semlegesíteni. A kisebbségi politikai tudat e két malomkő között őrlik. Ebből az őrlődésből tevődik össze a kisebbségi közélet, mindenekelött azért, mert a befogadó vagy birtokos állam leggyakrabban nem érzi a szükségét a kisebbség megmaradásának; az eltűnést igyekszik sürgetni, kikényszeríteni. Erre szolgál a birtokos állam kisebbségi jogalkotása; a kisebbség helyzetére vonatkozó és törekvéseit közvetlenül befolyásoló törvényeket és jogszabályokat alkotnak. Ezek eleve szárnysegetté tehetik a politikai tudatot, és a politikai közéletben tartósan desperatív hatásúak lehetnek. Az állam türelmetlen, képtelen kivárni, hogy a kisebbségek más, „természetes”, de általában rendkívül időigényes tényezők hatására kultúrát cseréljenek, vagy esetleg be is olvadjanak az uralkodó nemzetbe. A mostani kisebbségi jogalkotás célja Jugoszláviában például az, hogy a kisebbségi politikai tudatban és közéletben minél több desperáló komponenszt ültessen el. A kisebbségi jogi státust teljesen rendezetlenül hagyta, a kisebbségi jogokat leépítette, és most kivár, várja az eredményt. Ha a társadalmi és politikai folyamatok az uralkodó etnikai csoport (vagy uralkodó nemzet), illetve az alárendelt etnikai csoport (nemzeti kisebbség) irányába tartanak (most éppen ez tapasztalható Jugoszláviában), akkor a kisebbségekben a „mindannyian mártírok vagyunk” politikai tudat ver gyökeret. Ezen a tudati állapoton még akkor sem könnyű változtatni, ha valóban az

egyenrangú nemzetek és nemzeti kisebbségek multikulturális társadalmát igyekeznek kialakítani, hisz az állami akaraton kívül még számos más tényező is hat a társadalomban, amely előnyt jelent a nagyobb etnikum számára a kisebbsel szemben. Ha viszont az állami akarat és erőszak is éppen e más társadalmi tényezőktől is származó hátrányok hatását igyekszik megsokszorozni, a közéleti tudatban kialakul a legyőzhetetlen akadályrendszer illúziója. A kisebbségi politikai tudatot a kétségbeesés kételyei törik kerékbe. Most ez tapasztalható. Ha egy államban nincs minden téren nemzeti-nemzetiségi egyenjogúság és multikulturális légkör, akkor a kisebbségben csak az anyaországgal megőrzött kapcsolatok ellensúlyozhatják és feszíthetik szét a kétségbeesés politikai tudatát; e kapcsolatok nyújthatnak politikai erőt és akaratot a kisebbségi sorsközösség kontinuitásának vállalásához.

Ha nincs politikai egyenjogúság és egyenrangúság a nemzet és a nemzeti kisebbség között, legyen a kisebbségnek bármilyen erős a kulturális hagyománya, ragaszkodik bármennyire is erkölcsi értékeihez – politikai tudata előbb-utóbb összeroppan. Az anyaország segítsége nélkül magára marad, és végül elerőtlenedik. A politikai tudat a kisebbségi közösség felbomlásának a félútján omlik össze. Ha viszont van politikai egyenrangúság és egyenjogúság, úgy a nemzeti kisebbséghez tartozók arányosan stratifikálódnak, illetve oszlanak meg a társadalom különböző politikai pártjai és érdekcsoportjai között. Mindezekelőtt az anyagi érdekképviselőt keresik. Az egyenjogúság és egyenrangúság hiányában viszont a nemzeti kisebbség egy általános, saját politikai szervezetbe homogenizálódik. Ez a szervezet igen különböző anyagi érdekeltségű, de azonos etnikai tudatú (például: megmaradni magyarnak) tagokat ölel fel. Ez védekezői mechanizmus. Végző fokony ugyanis anyagi szempontból is a legkifejezettebb és a legnagyobb diszkriminációt mindig a nemzetiség szerinti diszkrimináció képezi, mert a nemzetiség szerinti megkülönböztetés előbb-utóbb a társadalmi élet minden területén szinte törvényszerűen anyagi vetületű megkülönböztetéssé válik; csoport vagy osztálykülönbségeket szül a munkavállalásban, az ipari és kereskedelmi vállalkozásban, az érvényesülési lehetőségek kihasználhatóságában, a művelődésben stb.

B) A HITVILÁG, HAGYOMÁNYÁPOLÁS ÉS VALLÁS INTÉZMÉNYEI ÉS AZ AZONOSSÁGTUDAT

A kisebbségi azonosságtudat minden bizonnyal egyik legerősebb tartópillére a kisebbségi család, a maga hagyományos kereteivel, ünnepeivel és szokásintézményeivel, valamint multikonfessionális társadalmunkban az egyházi szervezetek és intézmények a maguk szertartásaival, templomlátogatással, a hitközösség légkörével stb. A kisebbségi azonosságtudat sehol sem jut annyira kifejezésre a maga intim közvetlenségében és az egyéni érzelmekben, mint éppen ezekben az intézményekben.

Ha a kisebbségi politikai tudat a mobilis, akkor az értékítélet-rendszernek e szervezetei és intézményei az azonosságtudatnak a statikus, ugyanakkor a megtartó részét képezik. Minden elnemzetlenítő politika számára kemény dió, mert nem engedelmessékednek a közvetlen államakaratnak, nem befolyásolhatók és nem irányíthatók közvetlen állami erőszakkal.

Az egyházi intézmények formálisan teljes szabadságot élveznek, de az állam szeme mindig rajtuk van, akár egyetért, akár nem a valláspolitikával. Az egyházi intézmények befolyása a kisebbségre onnan ered, hogy az egyház saját törvényeivel és előírásaival igazodik, egyfajta önkormányzatba és öngazgatású közösségekbe tömöríti a kisebbség hívó

tagjait. Az egyházközösség személyi és területi elven alapuló autonómiával rendelkezik. A vallás az erkölcsi értékek tartós megőrzője és megújítója. Ezt szolgálja az egyházi sajtó: újságok, folyóiratok és könyvek. Az egyház, a templom, az imaház a kisebbségek gyülekezőhelye, ahol nemcsak erkölcsi nevelésben részesülnek, hanem kisebbségi jellegű rendezvényeket is szerveznek.

A vallás dogmája és az egyház szervezettsége azonban csak nehezen (legalábbis nálunk) és nagyon lassan korszerűsödik, minek következtében az egyház elveszti hívóinek egy részét. Ez különösen a fiatalok körében érezhető; az idősebb nemzedék erősebben kötődik az egyházközösséghez. A kommunista rendszer és ideológia óriási pusztítást végzett az emberek vallási hitében és az egyházközösséghez való kötődésükben. Igaz, Nyugaton is gyengült a hagyományos jellegű vallástudat, de nem erőszakos állami beavatkozás következményeként, hanem egy természetes folyamat következtében: a tudományos változásokat és a fejlődést állandóan figyelembe vevő, teista vagy panteista – vallásos vagy ateista – tudatot eredményezett. Ennek következtében a nyugati ember vallástudata korszerűbb, mint a mi emberünké.

A kommunista rendszer az egyházat a társadalom peremére szorította, és a szerepkörét is teljesen marginalizálta. Ez továbbra is érezhető az egyházközösségek életében és tevékenységében. Az egyházközösségek munkájukban és hivatásukban még mindig nem veszik észre azokat a lehetőségeket, amelyeket a mai társadalmi viszonyok kínálnak, és azt a szerepet, amelyet be kellene tölteniük a kisebbség megmaradásában.

Nemcsak azoktól kell elvárni, hogy segédkezzenek az egyházközösségek életében, akik vallásosak (istenhívők). Az egyházközösségnek kérnie kellene mindenki segítségét.

C) A MÉDIÁK ÉS AZ AZONOSSÁGTUDAT

A kisebbségi kérdés mindenekelőtt a demokrácia kérdése. Ha nem az állam szervezi és irányítja az összes társadalmi folyamatot, hanem a társadalom valamennyi érdekcsoportja (egy soknemzetiségű ország minden etnikai közössége) egy viszonylagos konszenzus alapján határozza meg az állam funkcióit – azt mondjuk, hogy abban a társadalomban demokratikus viszonyok uralkodhának.

A kisebbségi azonosságtudat megtartása elképzelhetetlen a mai modern társadalomban az anyanyelvű médiák nélkül. Tartalmukkal nemcsak irányítják, de állandóan gazdagítják és meg is újítják az azonosságtudatot. Szerepük az, hogy nap mint nap új kezdeményezést, lendületet adnak, és indulatot visznek be az azonosságtudatba.

A kisebbség médiái természetesen állandóan friss ismeretanyagot nyújtanak az azonosságtudat számára

- az egész országban lejátszódó folyamatokról és eseményekről,
- magában a kisebbségi közösségben zajló eseményekről,
- az anyaországban zajló eseményekről és társadalmi folyamatokról.

Attól függően, hogy mekkora a demokrácia a társadalomban, az állami érdek igyekszik megbontani vagy nyugton hagyni e tartalmak egyensúlyát. Azzal, hogy a kisebbség nyelvén működő médiákat igyekszik teljes vagy részleges ellenőrzése alá helyezni, az állam a lehető legnagyobb mértékben befolyásolja a kisebbségi azonosságtudatot.

A kisebbségi azonosságtudatra nemcsak az anyanyelvű médiák hatnak. Hogy a kisebbséghez tartozók ügyintézése, ügyvitele, vállalkozása sikerrel járjon, szükségük van az állam nyelvén (vagy más nyelveken) elhangzó vagy megjelenő információkra. Nincs szükség erőszakra ahhoz, ami a dolgok természetes folyamatából következik, tehát nincs

szükség állami erőszakra sem, hogy kísérjék az egész társadalomról szóló információkat. A tájékozódás szükségessége egyéni és közösségi érdekükből ered, s ez az igény bele is itatódik azonosságtudatunkba. A kisebbségi ember általában büszke arra, hogy több nyelven tájékozódik, és el tud igazodni saját országa és a környező országok eseményeiben. Ha nincsenek médiák a kisebbségek anyanyelvén, a kisebbségi értelmiségi réteg el-sorvad. A kisebbségek fennmaradása ma közvetlenül függ az anyanyelvű médiák zavar-talan működtetésétől és fenntartásától.

D) MŰVELTSÉGI SZINT ÉS AZONOSSÁGTUDAT

„Zárt” társadalmakban, mint amilyenek valamikor a falusi közösségek voltak, a pa-rasztnak etnikai azonosságtudata nincs veszélyben. Mihelyt a társadalom nyitottá válik (vagyis a modern ipari és városi társadalmakban), az, akinek az azonosságtudata meg-maradt a valamikor etnikai hagyományokba burkolózott paraszti, bér munkási vagy nap-számosi szinten, elsőként fogja elveszíteni. A felületes megállapításokkal és tapasztala-tokkal ellentétben a szociológiai kutatások éppen azt támasztják alá, hogy a paraszti és a bér munkás a legnehezebben őrzi meg azonosságtudatát az új társadalmi környezetben, mert számára a legnehezebben elérhető a szociális és a kulturális felemelkedés. Abban az igyekezetében, hogy mielőbb alkalmazkodjon a kor és környezete követelményeihez, lépést vált, és a legkisebb ellenállás irányában igyekszik megszabadulni etnikai jellege-zetességétől, mint valami kolonctól, ami akadályozza érvényesülésében. Ez azonban illúzió, ám az illúziók is irányítják az ember cselekedeteit. Így azonban nem lehet gyorsabban ér-vényesülni a társadalomban.

A fentiekből következően az azonosságtudat megtartásában elsőrendű feladat, hogy a kisebbségi közösség és egyén anyanyelvén sajátítsa el a legkorszerűbb ismereteket, elér-hető értékeket, szokásokat, viselkedés- és magatartásmintákat; hogy mindez bekerüljön a kisebbségi közösség valamennyi társadalmi rétegébe. Az alkotói gondolkodás, az intel-lektus kialakulása elválaszthatatlan a nyelvi gondolkodástól. A tiszta gondolat formája a tiszta nyelv. A nyelvi logikának hihetetlenül nagy számú transzfere van, ezért minden te-vékenységben a zsenialitás félútján áll.

Ha identitásra és érvényesülésre van kellő lehetőség, a kisebbséghez tartozó egyénnek nem kell félnie, hogy nem becsülik meg sajátosságaival együtt a „nagy társadalomban”. Ez esetben bátran fogja vállalni etnikai azonosságtudatának ápolását, és ajánlani fogja utódainak is.

Az igazán demokratikus társadalomban nem okoz gondot, hogy a kisebbségek tanul-ják a maguk nemzeti történelmét, irodalmát, ápolják hagyományait és szokásait. A kisebbségi egyén és közösség sose fordul annyira a múltba, hogy érvényesülési lehetősé-ge csökkenjen. Ezért tűnnek értelmetlennek az állami tiltások és korlátozások.

E) AZONOSSÁGTUDAT A SZÓRVÁNYOKBAN ÉS A TÖBBSÉGET KÉPEZŐ KISEBBSÉGI KÖRNYEZETBEN

A szórványokban élő kisebbség tagjai csak ritkán és alkalm szerűen találkoznak egy-mással, s alig tartanak fenn kapcsolatot az anyaországgal. Élettapasztalatuk, gondolatvi-láguk nagy többségi nyomásnak van kitéve, és súlya alatt előbb-utóbb össze is fognak roppanni. A szórványokba nem jutnak el sem a kisebbségi közösség, sem az anyaország hírei és eseményei; nem jutnak el az újságok, folyóiratok és könyvek; nincsenek kisebb-

ségi rendezvényeik, hiányzik a közösségi és társasági élet. Kisebbségi azonosságtudatuk állandó válságban van.

A többséget képező kisebbségi környezetben mindez másként van; az önszerveződésnek számtalan élő formája létezik. Ez a közösség éltető és szerteágazó kapcsolatot tart fenn mindenekelőtt anyaországával, anyanemzetével.

F) A LAKHELY ÉS A MUNKAHELY TARTÓS ELKÜLÖNÜLÉSÉNEK HATÁSA AZ AZONOSSÁGTUDATRA

Ha a kisebbség egyre kevesebb tagja kap munkát a lakhelyén, ha a munkát a lakhelytől egyre távolabb kell keresnie, nyilvánvaló, hogy a legelnevezetlenebb politikáról beszélhetünk. Ilyen esetben a családnak többé már nincs meg az összes funkciója, számos szerepkörét elveszíti, végül szétesik. Maga a szétesés jelensége az egyén és a család legfőbb gondjává válik, és a családtagok mindent megtesznek, hogy újra egyesítsék a családot; nem sok sikerrel.

Tulajdonképpen arról van szó, hogy ilyenkor a kisebbségnek egy mindig növekvő része az egzisztenciális szegénység állapotába kerül, és a társadalom peremére taszítódik. Az üldözött azonosságtudat számára itt már nincs menekvés: összeroppan.

Ezek az azonosságtudatot befolyásoló faktorokon kívül vannak még más, ugyanilyen hatású tényezők. Itt elsősorban a demográfiai (korösszetételi és nemi) tényezőkre gondolok.

Nincs egyetlen olyan tényező, amelyet nem hathat át egy elnevezetlenebb politikai tartalom, ám ugyanakkor nincs egyetlen olyan, az azonosságtudatra károsan ható tényező, amelynek romboló hatását ne tudná a segítőkész politika befolyásolni és meggyengíteni.

AZ AZONOSSÁGTUDAT ELVESZTÉSÉNEK ÉS MEGTAGADÁSÁNAK SZAKASZAI

A. Peterson Royce *Ethnic Identity: Strategies od Diversity* (Bloomington, 1982, Introduction 1.) című művében ragyogóan elemzi a bevándorlók akkulturációs, transzkulturációs és asszimilációs folyamatait. A szerző az etnikumiség tényezőit egy egyenlő oldalú háromszög csúcsaiba helyezi, és így mutat rá a köztük lévő kölcsönhatásra, illetve az elmentés irányú áramlatokra. Ezek szerint a kivándorlók esetében állandó kölcsönhatás van az anyaországi, a befogadó országi és a kisebbségi közösségi tényezők között. A tartós kölcsönhatás folyamatában a tényezők közötti kezdeti viszony megváltozik, megváltozik a tényezők közötti egyensúlyhelyzet. Ennek következtében a tényezők helyzet cserélnek. A szerző az akkulturációs-asszimilációs folyamatot három szakaszra bontja: az első szakaszban megtörténik az anyaországból áthozott etnikai tulajdonságok translációja és a befogadó ország adottságainak az elfogadása. A második szakaszban a behozott etnikai sajátosságok és a befogadó ország néhány szokása egymáshoz illeszkednek és áthatják egymást; szegmentálódnak. A harmadik szakaszban többszörösen ismétlődő átalakulás megy végbe a magukkal hozott etnikai tulajdonságok és a befogadó országból elfogadott adottságok között.

Látjuk, hogy az akkulturáció, illetve az asszimiláció nagyvonalakban háromgenerációs folyamatot képez. Ennek a kezdetén a bevándorlók etnikai eredetük és múltjuk biztonságából tekintenek ki az idegen és új környezetbe. Amikor teljesen az új környezet részé-

vé váltak, megmaradt azonosságtudatuk egy részével visszatekintenek etnikai múltjukra. A bevándorlók népi jellegzetes sajátságainak a mutatói eltűnnek, szelektálódnak és átalakulnak; a mindennaposból ünnepivé és alkalmivá válnak. A szimbólum megszűnik szimbólum lenni.

A bevándorlók asszimilációja igen egyenletes folyamat. A nyugati demokráciákban és ipari társadalmakban nagyjából fájdalommentesen bonyolódik le.

A nemzeti kisebbségek asszimilációja, még ha hasonlít is hozzá, nem azonosítható a bevándorlókéval. A kisebbségek asszimilációja nem kiszámítható és nem egyenletes folyamat; tele van interruptív jelenséggel, váratlan fordulatokkal, hol lelassul, sőt meg is szűnik, máskor viszont felgyorsul. A nemzeti kisebbségeknek elméletileg sokkal jobban és szervezettebben kellene ragaszkodniuk etnikai sajátosságaikhoz, szimbólumaikhoz, szokásaikhoz – vagyis nemzeti azonosságtudatukhoz, mint a bevándorlóknak, mert kezdettől fogva úgy tartják, hogy az etnikai sajátosságaikat és azonosságtudatukat meg kell őrizni. A kisebbségek kezdettől fogva tudják, hogy kivel élnek együtt, egy területen. Életükben nincs ismeretlen tényező és meglepetés. Ezzel szemben a bevándorlók tudatosan vagy szándékuktól függetlenül is „mindennap” egy kicsit belesegítenek önmaguk asszimilációjába. Mégis, náluk sokkal tovább tart az etnikai eredet emlékezete, a szimbólumokhoz való ragaszkodás, mint bizonyos időszakokban a nemzeti kisebbségeknél. A kisebbségek ellenállnak a transzkulturációnak és ennek ellenére bizonyos időszakokban az asszimiláció mégis felgyorsul.

Mire lehet ebből következtetni?

A kisebbségek anyanemzetének és a befogadó nemzet államának a gazdasági és kulturális fejlődőképessége, nemzetközi helyzete, szellemi értékeinek gazdagsága és megbecsülése a nagyvilágban, alkotóképessége vagy csak az imitációra való korlátozódása – mind olyan tényező, amely állandóan változik, hol az egyik nemzet javára vagy kárára, hol a másikéra. Ez a legnagyobb mértékben szeszélyessé teszi a kisebbségek asszimilációjának az intenzitását; egészen biztos, hogy meg is változtathatja az irányát.

A bevándorlók nem képezik semmilyen politikai harc részét; asszimilációjuk magától értetődő és olyan természetes folyamat, amely a gazdasági és a kereskedelmi érvényesülésben teljeseedik ki. A kisebbségek a nemzetközi politikai harc részét képezik. Ha ebben maguk is részt vesznek, fennmaradásuk biztosítottabb.